

“KÂFİRLERİN CENNETİNDE” BİR OSMANLI SEFİRİ: YİRMİSEKİZ MEHMET ÇELEBİ

Öğr. Gör. Dr. Günseli Gümüşel

Atılım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Ortak Dersler Bölümü

Yazıldığı günlerde uyandırdığı yankıların bugüne kadar uzandığı bir seyahatname olma özelliği taşıyan Yirmisekiz Mehmet Çelebi'nin Seyahatnamesi yapıcı eleştirilere ve övgülere layık görülmüştür. Her ne kadar Paris gezisi boyunca değerli Türk diplomat adamının ağırbaşlılığından, engin hoşgörüsünden, beğendiği detayları takdirle karşılamasından ve kesinlikle kapılmadığı aşağılık duygusundan bahsedilse de 18. yüzyıl Osmanlısının içinde bulunduğu durum ile “dönüşüm” ismini yeni yeni kazanan istemli ya da istemsiz değişikliklerin yani uygun tabirle ihtilallerin algısı esere farklı bir perspektiften yaklaşmayı mümkün kılıyor. Her şeyden önce yazarın sade ve akıcı üslubu farklı açılardan konuya bakabilmek anlamında önemlidir. Öyle ki aynı esere ait betimleme cümlelerinin içinde geçen kimi ifadeler Mehmet Çelebi'nin genel bir kabulle 17. yüzyıldan sonra pratikte uygulanamayan ve içten içe teoride de geçerliliğini yitiren *Osmanlı mağrurluğuna* kapılmadan edemediğini ve gördükleri karşısında kontrollü bir vakurluk sergilediğini akla getiriyor. Örneğin yazarın ilk kez gördüklerini anlatırken sıkça kullandığı “garip” sözcüğü Eski Türkçe’de aynı anda “yabancılık, gariblik, tuhaflık, acizlik, beceriksizlik” anlamlarına gelebiliyordu. Metnin gidişatına ve genel havasına bakıldığında elbette bu sözcüğün olumsuz anlamlarda kullanılma ihtimali diğer olasılıklarla karşılaştırıldığında çabucak eleniyor. Geriye “yabancılık” ve “tuhaflık” anlamları kalıyor. En iyi ihtimalle yabancılık anlamı ağır basıyor fakat olup bitenler ya da daha önce karşılaşmadıkları Çelebi’ye hiç mi “tuhaf” gelmemiştii? Diğer bir deyişle, etrafta olup bitenler hiç mi “münasebetsiz ya da gülünç” değildi? Kuşkusuz Mehmet Çelebi'nin kişiliğinde izlerini gördüğümüz ya da belirtilerini sezdiğimiz

insanlık fikri ve keşif arzusu dönemin tüm insanlarında yoktu. Buhrandan kurtulmaya çalışan ve en azından bunu ümit edenler Toulouse ve Bordeaux şehirlerinden, Fransa kralının ince işçilik isteyen mücevherlerinden, operalardan, saraylardan ve kralın ahırlarından, kilim ve ayna atölyelerinden, hayvanat bahçesinden ve eğlencelik avlardan daha fazlasıyla ilgileniyorlardı. Onlara işlevsel ve somut çözüm önerilerinin detayları olmasa da en azından ipuçları gerekiyordu. Eserin farklı konulara değinen birkaç bölümünde Çelebi'nin bu sorumluluğunu unutmadığı anlaşılıyor. Yazar , “Sınır Boylarındaki Kalelerin Maketleri” başlıklı bölümünde şunları aktarıyor:

“Bundan sonra dört bir taraftaki hudut boylarında ve yakın yerlerde malik oldukları kal’aların küçük ve büyüğünü, sahraları ve bahçe ve dağlarıyla ve nehir ve varoşıyla ve iniş ve yokuşu ile mücessem resmetmişler. Anları seyretmek güya ol kal’aların her birini olduğunca seyretmek gibidir. Ve öyle ehemmiyet verilmiştir ki, her kal’anın sokakları ve evleri ve kiliseleri ve köprüleri tıpkı tıpkısına resmolunmuştur. Bunun iyiliği şuradadır ki, bir kal’aya düşman gelecek olsa ne yandan gelmesi mümkündür ve ne tarafına istihkam vermek lazımdır bilinir ve kral dahi kendi gözüyle görmüş gibi olur...”

Bu satırlarda bir tür askeri dürtüyle uyanan bir hayranlık olduğu açıktır. Ayrıca detaylı tasvirleri de ilk kez görüp beğendiği bu maketlerin bir çözüm önerisi olma ihtimalini akla getiriyor. Ancak, Mehmet Çelebi söylemeden geçemiyor: “bu resimler meydana gelinceye dek dünyalar kadar mal harcolunmuştur”.

Eserde dikkat etmeye değer bir başka ayrıntı da Fransa halkının her fırsatta Mehmet Çelebi ve maiyyetindekileri izlemek istemesidir. Kendilerini izlemek için ilk izin istendiğinde, Mehmet Çelebi'nin tepkisi şaşkınlık ve ardından hoşgörü olmuştur. Eserin ilerleyen sayfalarında bu şaşkınlık ve hoşgörünün yerini zorunlu bir katlanma ve çaresizliğin

aldığını görüyoruz. Örneğin halk ve özellikle serbestlik içinde yaşayan kadınlar, Mehmet Çelebi'yi iftar yaparken ve teravih namazı kılarken sonuna kadar büyük bir merakla izlediklerinde, Çelebi “bu azabı çektiğinden” bahseder ve ekler: “hayran oldular”. Öyle ki halk onları dört beş saatlik mesafelerden gelip nehrin kenarında, birbirlerinin önüne geçmek için düşmek pahasına izliyordu. Peki bu rağbetin sebebi ne olabilirdi?

Yüzyıllarca kıtalara özellikle de Avrupa'ya korku salan Osmanlı artık o kadar da aktif ve korkulacak bir rolde değildi. Özellikle 17. yüzyıldan itibaren dışarıdaki Osmanlı algısı eski gücünü ve saygınlığını kaybediyordu. Öyleyse bir ihtimalle bu “gurur okşayıcı” rağbetin sebebi Fransız halkı için Osmanlı efsanesinin çöküşünü izlemek ve korkutucu bilinenin aslında o kadar da korkunç olmadığını görmek olabilirdi. Özellikle Avrupa'da yayılan devşirme hikayelerinin çarpıklığını ve abartısını düşündüğümüzde bu ihtimal uzak değildir.

Hiç şüphesiz değerli devlet adamı Mehmet Çelebi'nin en ince detaylarına kadar yaptığı gözlemlere harcanan emek ve kültürümüze ve tarihimize katkısı yadsınamaz fakat yine de dünyanın bir zamanlar Avrupalıların değil Müslümanların da cenneti olduğunu hatırlamakta fayda vardır. Bu açıdan bakıldığında Avrupa'nın bugüne dek uzanan “Türk-Müslüman” algısının neden olumsuz yönde olduğunu anlamak güç değildir. Onlar bizim için ne kadar “diğerleri” iseler, biz de onlar için “onlardan biri” değildik, geriydik. Oysa ki devlet kurmada ve kurulan devletin uzun ömürlü olmasını sağlamakta Hz Muhammed'den bu yana gelen görkemli İslam geçmişi ve kimliği düşünüldüğünde dönüşüm Osmanlısında baş gösteren ve çarpıtılarak İslam kılıfına sıkıştırılan “öte dünyada mutluluk” beklentisi bir yerde idari başarısızlıklara kılıf olmuş gibi görünüyor.

Bilimi inkar ederek bu dünyayı hem kendilerine hem başkalarına cehalet odunuyla beslenen bir cehennem haline getiren ve gelişmelere karşı duranların vaat ettikleri cennet nerededir bilinmez ama yine de bu dünyada da cenneti bulmanın umudunu büyütenler var.